

Kråkerum efter Bielke – av Jonny Nilsson ©

När riksrådet Sten Svantesson Bielke dog ogift och barnlös 1638 så satte han punkt för en närmare 300 år lång epok då Bielkeätten hade utformat herresätet Kråkerums öden. Genom ättens starka anknytning till rikspolitiken hade Kråkerum fått ett icke obetydligt anseende. De Bielkar som huserade på Kråkerum utövade också, i alla fall emellanåt, ett stort inflytande på Mönsterås utveckling. En viktig orsak till att Mönsterås fick stadsprivilegier 1604 var med all säkerhet Svante Turesson Bielkes inflytande på kung Karl IX.

Men vad hände med Kråkerum efter Bielkarnas tid? Idag publicerar jag den första av tre artiklar om Kråkerum efter Bielkeättens era. Den första artikeln behandlar Kråkerum perioden 1638 till 1729. Den andra handlar om Kråkerums försvunna gård och släkten Lilliehorn 1729-1880. Den tredje fokuserar de delar som motsvarar dagens Östra och Västra Kråkerum från 1729 till 1900-talet.

Särskilt andra och tredje artikeln bygger på nya källstudier, men även den första har i någon mån ny information och uppmärksammar tidigare förbisedda människor och aspekter. Vissa korrigeringar av äldre uppgifter har också kunnat göras.

De underlydande gårdar som låg utanför Kråkerums by, exempelvis i Bistingsmåla, Björnö, Boslätt, Drakenäs, Forsa, Mölstad, Nyttingsmåla, Okneback och Siggehorva, har inte tagits med i undersökningen. Kanske kan det i framtiden bli en artikel som behandlar godskomplexets omfattning och förändringar över tid.

I. Kråkerums mörkaste tid 1638-1729

Den som beger sig ut till Kråkerums anrika säteri finner två vackra herrgårdar uppförda under tidigt 1800-tal – Östra och Västra Kråkerum. Denna uppdelning har emellertid bara ett par hundra år på nacken. I äldre tid och ända fram till 1730-talet bestod Kråkerum av en sätesgård, belägen vid det som idag benämns Östra Kråkerum, och en bondby med flera gårdar på den plats där Västra Kråkerum kom att byggas 1819.

Bielkeernas slut

Kråkerum förknippas kanske mest med en gren av den adliga ätten Bielke som på 1300-talet tillförsäkrade sig Kråkerum och gjorde den till sin sätesgård. Om Bielkarnas tid finns mycket att berätta, som vi kan få anledning att återkomma till. För närvarande nöjer vi oss med att konstatera att den siste mannen av ätten Bielke som ägde Kråkerum var riksrådet Sten Svantesson¹ som dog ogift utan barn 1638 endast 40 år gammal. Därmed brukar man anföra att Bielkeättens era var slut och att andra släkter skulle komma att utforma godsets öden.

I *En bok om Mönsterås* (även kallad *Mönsterås boken*) nämner visserligen Manne Hofrén att ytterligare några leder av ätten kallade sig herrar till Kråkerum, även efter Sten Svantessons död,

¹ Sten Svantesson Bielke (1598-1638). Son till friherre Svante Bielke och Elisabeth Leijonhufvud. Studerade i Uppsala och genomförde i unga år flera utlandsresor, bland annat till Turkiet, Palestina och Egypten. Kammarherre 1625. Legat 1631. 1633 generalguvernör i Pommern och riksråd. 1636 generallegat i Tyskland och direktor för evangeliska förbundet. Omtalas av sin samtid som en lärd och vältalig man. Var en av sin tids skickligaste diplomater. Förefaller inte ha bott på Kråkerum. Se vidare Svenskt biografiskt handlexikon, 1906 och Ridarhusets stamtavlor.

dock utan att sammanhanget förklaras.² I själva verket fanns det tre medlemmar av ätten Bielke som skrev sig till Kråkerum utan laga grund. Sten Svantesson Bielke hade en farbror, Nils Bielke (1569-1639), som skrev sig till Kråkerum. Nils son Ture (1606-1648), liksom sonsonen Nils (1644-1716) dristade sig också att titulera sig herrar till Kråkerum.³ Denna gren av Bielke kunde dock aldrig göra några juridiska anspråk på Kråkerum, utan hade Salsta i Uppsala län som sitt centrum.

De två Bielkegrenarnas gemensamma förfader, Ture Pedersson Bielke (1507-1577), ägde både Kråkerum och Salsta. Tures son Svante övertog Kråkerum som sedan ärvdes av Sten Svantesson, medan Tures son Nils tog sig an Salsta som sedan gick vidare till först Ture och sedan Nils.⁴ Varför Bielkes Salstagen även kallade sig för herrar till Kråkerum undandrar sig ett säkert bedömande. Kanske var det bara ett utslag av fåfänga.

Sten Svantesson Bielke (1598-1638) var den siste mannen av ätten Bielke som ägde Kråkerum.

I ett avseende kom dock Bielke att förbindas med Kråkerum ytterligare några år efter Sten Bielkes död 1638. Eftersom han dog barnlös så fick hans syster Christina Sigrid Bielke (1603-1645), som var född på Kråkerum, ära egendomen.⁵

Christina Sigrid Bielke, som en tid var drottning Maria Eleonoras kammarjungfru, gifte sig 1628 på Stockholms slott med friherren och guvernören Carl Banér (1598-1632) som var en av sin tids mest

² En bok om Mönsterås, sid 192.

³ Riddarhusets stamtavlor.

⁴ Vid Salsta hade Bielkeätten på 1500-talet låtit bygga ett renässansslott i tre våningar. Den sistnämnde Nils lät bygga ett nytt slott på 1670-talet.

⁵ Sten Svantesson hade ännu en syster, Anna Margareta, tvilling till Christina Sigrid, som ärvde andra egendomar efter sin bror.

lovande unga diplomater i tjänst nära kungen. Äktenskapet blev emellertid inte långvarigt eftersom Carl avled 1632 i en ålder av 34 år.⁶ Därmed kan vi bestämt tillbakavisa en uppgift i *Mönsterås boken* som gör gällande att Carl Banér skulle ha ägt Kråkerum efter Sten Svantessons död.⁷ Det faller på sin egen orimlighet då Carl avled sex år före Sten.

Änkefru Bielke bör ha ägt Kråkerum sju år, även om hon knappast var bosatt där. Hur som helst måste man ifrågasätta ett påstående som ibland figurerar i äldre litteratur att Bielkeättens era tog slut i och med Sten Bielkes död 1638⁸, då det bygger på föreställningen att endast svärdssidan räknas. Stens syster Christina Sigrid var i egenskap av änka fullt myndig och ägde i egen person Kråkerum.⁹ I modern forskning torde det vara självklart att även räkna med kvinnor såsom fullvärdiga medlemmar av släkter, varför vi således bör dra slutsatsen att Bielkeättens era på Kråkerum tog slut med Christina Sigrids död 1645.

Gustaf Banérs tid

Kråkerum ärvdes av Christina Sigrid Bielkes son med Carl Banér, friherren och riksrådet Gustaf Banér (1629-1680).¹⁰ Eftersom män blev myndiga vid 15 års ålder, så kan man på goda grunder anta att Gustaf ärvde Kråkerum direkt av sin moder när hon avled 1645, vilket bekräftas av jordeboken där han står som ägare till Kråkerum 1647.

Under Gustaf Banérs tid bestod Kråkerum utöver huvudgården av sex bondgårdar på ett mantal vardera och en gård på ett halvt mantal. Sättegården låg med säkerhet vid dagens Östra Kråkerum, medan bondgårdarna låg i den så kallade bondbyn på backen där Västra Kråkerums byggnader idag ligger. En bevarad karta från 1729 ger en klar bild av denna uppdelning, låt vara att det då bara fanns ett par bondgårdar kvar i bondbyn.

⁶ Manne Hofrén påstår felaktigt i En bok om Mönsterås att Carl Banér dog 1642.

⁷ En bok om Mönsterås, sid 192. Kanske kan Hofréns felaktiga slutsats komma därav att han verkar ha trott att Carl Banér dog 1642 och inte 1632.

⁸ Manne Hofrén skriver exempelvis i Frälsesäteriet Kråkerum i Mönsterås socken (stencil) att Sten Bielke "...blev den siste ägaren med namnet Bielke, som nu försvinner från Kråkerum."

⁹ Änkor var vid denna tid myndiga. Ogifta kvinnor som inte var änkor, liksom gifta kvinnor var omyndiga.

¹⁰ Gustaf Banér var gift 1:o 1662-12-07 i Stockholm med friherrinnan Sophia Christina Cruus af Gudhem och 2:o 1670-01-16 i Stockholm med friherrinnan Anna Christina Bååt. Han fick tre barn i första giftet som alla dog unga.

Del av Kråkerumskarta från 1729 som visar dels säteribyggnaden vid beteckningen Kråkerum, dels de två bondgårdar som då fanns kvar i Bondebjén (nuvarande Västra Kråkerum). Tidigare hade det funnits sex gårdar. I kartans nedre del skimtar även en väderkvarn.

Gustaf Banér ägde till en början inte hela Kråkerum, vilket inte heller Bielkeätten hade gjort. På Bielkarnas tid förefaller endast fyra mantal ha legat under säteriet, medan två och ett halvt mantal fördelade på tre gårdar tillhörde andra ägare. Under Banérs första 14 år låg två gårdar utanför hans ägande. Åren 1650 till 1657 omtalas exempelvis Harald Stake¹¹ (1598-1677) som ägare till en gård på ett mantal och samma period var Mårten Rosenstierna¹² (1612-1651) eller hans arvtagare ägare till en ödegård på ett halvt mantal.

Banér lyckades emellertid samla hela Kråkerum under sina vingar så att både Rosenstiernas och Stakes gård läggs under Kråkerums rå och rör åren 1659-1660. Därmed låg alla gårdar och sex och ett halvt mantal under säteriet, något som inte ens Bielkarna hade lyckats med.

Tillfällena för Kråkerums inbyggare att få träffa sin godsherre torde ha varit sällsynta. Redan på Sten Bielkes tid hade Kråkerum blivit ett ställe som godsherrn allt mer sällan besökte. Ibland får man intrycket att han ständigt var på resande fot eller valde andra egendommar som sin huvudsakliga

¹¹ Harald Stake(1598-1677). Guvernör, riksråd, generallöjtnant och friherre. Född på gården Hönsäter i Västergötland. Räddade livet på kung Gustav II Adolf den 18 juli 1631 i det tyska kriget vid Burgstall. Stake var även en skicklig diplomat och organisatör.

¹² Förmodligen avses Mårten Rosenstierna dy, ogift, dödad 1651 i en duell av drottning Maria Eleonoras hovmästare, överstelöjtnant Joakim Eden. Orsaken till duellen var att Joakim Eden genom en lakej hade låtit slå Rosenstierna en örfil. Uppgifterna stämmer väl i tiden med jordeböckerna anteckningar. 1650 står Rosenstierna själv som ägare, därefter hans arvingar. Hans far hade samma namn, men avled redan 1638.

boplats.¹³ De nya ägarna ändrade i detta avseende inte på något. Under de följande 70 åren såg man endast undantagsvis Kråkerums herrar residera på sin egendom. Kråkerum styrdes på avstånd och en fogde¹⁴ gavs ansvar för att egendomen sköttes på bästa sätt med hjälp av underlydande bönder och tjänstefolk av skiftande slag. Givetvis bidrog en sådan utveckling med frånvarande herrar till att godsets glans och ära förminskades.

Gustaf Banér ägde flera egendomar över hela Sverige, och synes mestadels ha vistats på helt andra platser än Kråkerum. 1641 blev han student i Uppsala. Tio år senare omtalas han som drottning Christinas kammарherre och något därefter utsågs han till hertig Carl Gustafs hov- och krigsråd vid svenska armén i Polen. Sedermera blev han legat till Holland och Ryssland. 1664 blev han landshövding i Västernorrland och riksråd. Åren 1665 till 1672 tjänstgjorde han som kammarråd och som sådan utmärkte han sig, enligt ett omdöme i tiden, mest för sin ringa flit.

Hur som helst är det tveksamt om han ägnade Kråkerum mycket tid. Av alla de egendomar han hade i sin ägo förefaller han ha satsat mest på Örbyhus i Vendels socken i Uppsala län, där han förbättrade byggnaden och lät anlägga en ståtlig trädgård. Tidens trend var att landets ledande släkter försökte samla sina egendomar i rikets centrala delar. Därför framstår det knappast som överraskande att Banér, när han väl lyckats samla alla Kråkerums gårdar till säteriet, bestämde sig för att avyttra. Kråkerum skulle snart komma att tillträdas av personer som jämfört med herrar från anrika släkter som Bielke och Banér torde kunna betecknas som uppkomlingar.

Uppkomlingarnas tid

Enligt Manne Hofrén sålde Gustaf Banér Kråkerum 1663 till generaltullförvaltaren och kammarrådet Wilhelm Böös Drakenhielm (1624-1676).¹⁵ Något konkret bevis för denna affär har jag dock inte lyckats finna, annat än en liten notis i domboken från februari 1665 där fogden Per Berg förevisar uppbud på Kråkerums säteri och 60 underliggande gårdar som visar att Gustaf Banér sålt detta till Drakenhielm. Affären måste i så fall ha skett ett par år tidigare, för i juli 1667 uppvisar samme fogde ett fastebrev för Kråkerum från sin herre Johan Leijoncrona daterat i november 1663. I juni 1664 finns också ett ärende i rätten där fogden Anders Eriksson berättar att hans herre sålt egendomen och att Per Berg blivit ny fogde. Det mesta tyder således på att Drakenhielm ägde Kråkerum en kort period 1663, och att det därför har gått jordeböckerna förbi som alltid uppvisade en viss eftersläpning. Drakenhielm var känd för att köpa gods och gårdar i spekulationssyfte och kanske köptes Kråkerum i ett sådant sammanhang.¹⁶

Drakenhielm sålde, enligt Hofrén, Kråkerum vidare till överhovintendent Johan Leijoncrona (död 1687) omkring 1670¹⁷, vilket är en oriktig tidsdatering. Leijoncrona var nämligen, som jag har visat, Kråkerums herre redan 1663, varför Drakenhielms ägotid måste ha varit begränsad till några

¹³ Se not 1.

¹⁴ Fogden kallas ibland även för befallningsman eller inspektör.

¹⁵ Wilhelm Drakenhielm var son till borgmästaren Christopher Böös och Jöin Joensdotter i Örebro. Drakenhielm gjorde karriär vid tullförvaltningen och adlades 1650. Han förenade statstjänst med finanser och gjorde många spekulationsaffärer med jordagods.

¹⁶ I Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige, fjärde bandet, återfinns också uppgiften om att Gustaf Banér sålde Kråkerum till Drakenhielm 1663. Där står också att godset först efter Drakenhielms död 1676 kom till släkten Leijoncrona, vilket är fel. Leijoncrona blev ägare till Kråkerum redan i november 1663. Huruvida Hofrén bygger sina uppgifter på detta lexikon framgår inte av hans avsnitt i Mönsterås-boken.

¹⁷ En bok om Mönsterås, sid 193.

månader. Johan Axel Almquist nämner inte Drakenhielm alls i sitt verk *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden*, utan hävdar att Gustaf Banér sålde direkt till Johan Leijoncrona.¹⁸

Johan Leijoncrona ägde Kråkerum under närmare 25 år fram till sin död 1687. Inte heller han förefaller ha varit bosatt permanent på Kråkerum, utan var som många av tidens män på rörlig fot. Johan Leijoncrona var tveklöst vad man skulle kunna kalla en uppkomling som förmodligen inte sågs med blida ögon av de äldre adessläkterna. Johan Holm, som han hette före adelskapet, var son till kronobonden och ryttaren Olof Andersson Holm och gjorde själv karriär som skräddare vid hovet innan han avancerade till kammartjänare och klädmästare. Som hovskräddare skulle han kort och gott förse kungahuset med kläder. Sedermera blev han hovintendent och hovrättsmästare och adlades Leijoncrona 1653. 1667 uppnådde han titeln överhovintendent. Ansvaret för hovhushållet omfattade bland annat klädkammare, kök, källare, husgeråd, konst, trädgårdar, kosthållets medel och inkomster och mycket annat. För drottning Kristinas räkning genomförde han också flera resor i Europa då han bistod henne i hennes affärer.

Under sin levnad byggde Leijoncrona upp ett relativt stort jordinnehav, särskilt i Uppland. Han hamnade uppenbarligen lätt i dispyter och tvekade inte att intrigera för att nå sina mål. Kring alla hans affärer uppstod en härva av tvister där han både av bönder och adel anklagades för olaga köp, ofullgånget byte, kränkning av ägo gränser, åverkan på annans mark, beslag av boskap, övervåld på tjänstefolk och mordbrand. Guvernören Carl Sparre skrev till Svea hovrätt att Leijoncronas enda avsikt var "att med besvärliga rättegångar och uppehållande" uttrötta och utarma bönderna. Det var alltså en tillsynes stridslysten och kontroversiell herre som ägde Kråkerum från 1660-talets mitt till 1687.

Johan Leijoncrona ägde Kråkerum från 1660-talets mitt fram till sin död 1687. Under hans tid brändes Kråkerum av danskarna och godset pantsattes.

¹⁸ Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, sid 1340.

Orosmoln över Kråkerum

Det var under Johan Leijoncronas tid som Kråkerum brändes ner till grunden av danskarna 1677 under det så kallade Skånska kriget. Även Mönsterås köping och flera andra gårdar lades i aska vilket omskakade hela bygden och orsakade svår nöd.

Kråkerums fogde, som uppenbarligen bodde på huvudgården, hette vid denna tid Sylvester Månsson. I den ödesdigra branden förlorade han allt av värde och beklagade sig samma höst på Strandatinget för att få stöd och bekräftelse från bygdens folk inför mötet med sin arbetsgivare, herr Leijoncrona. Tingsprotokollet, som ger en unik bild av danskarnas anfall och en familjs öde, omtalar att befallningsmannen trädde inför rätten¹⁹:

”...och fast klageligen gaf tilkiänna, huru som han ganska oförmodeligen på sin herres öffuerhoffintendenten edle och wälb: Hr Johan Leioncronas sätgårdh Kråkerum är blefuen d. 2 sistledne augusti, widh pass klockan tio förmiddagen aff fienden (de danske) älendeligen öfwerfallen, som icke allenast opbrändhe bådhe sät- och ladugården, uthan mästedeles alla hans skrifter, rechner, documenter, bref och särdeles alla originalquittancier på contante pänningar, jämwähl bortrofuadhe bådhe penningar, huusgerådspersedlar, klädher och annat mehra, som kom dhem för ögonen och fans dher på gårdhen, och giordhe honom så fattig och utharm, at han i förstone inthet mehra förmätte salvera ähn huadh han, hans hustru och barn hadhe på blotta lifuet, och dhertill medh ett litet skrin, som han nu har dhe ringa skrifther uthi, som äre tilstädhes, undantagandes någre hans hustrus klädher som drängiarna mitt uthur wådheldhen bergadhe. Och på det wälbemelte hans herre och andre rättsinnige menniskior icke måge fatta om honom dhen opinionen som skulle han sigh härwidh icke troligen åthburet eller förhållet sigh hoos bönderne medh opbördh och quitteringh redeligen, och umgåts här uthi Mönsteråhs sochn ährligen och wäl; ty opskiot han sigh, widh detta tillfälle till häradsnembden och närwarandhe allmoge, begiärandhes de wille låta lysa sin rättrådigheet uthi dhetta ährendhet, och medhela honom ett sådant wittnesbördh, som han hafuer förtient och dhe sielfue kunna förswara; huarpå nembden och tillstädhes warandhe gemeenheet sigh offentligen förklaradhe, dhet bem:te Sylfuesters förberörde klagan icke allenast ähr grund- och befogat, uthan och wete för fullo sanningh contestera, dhet han een stoor nödh och beswär lidet och uthstått giönom dhetta huar man bekante mordhbrenneriet, efthersom een deel aff allmogen medh seendes ögon dhenne hans jämmer och älendigheet noghsampt hafue åskodat, huilket hans herre twifuelsuthan, af warkundsamheet lærer behiärta och hielpa honom igien oprätta, medhan dhenne skadan uthi hans tjänst är honom öfuergången och af fiendhen förorsakat och tilbracht...”

Uppenbarligen klarade sig Sylvester och hans familj. Vid 1680-talets mitt är Sylvester Callman fogde, och av domböckerna framgår att det är samma Sylvester som var fogde 1677.

Trots tragedin verkar emellertid de bönder som bodde i Kråkerum ganska omgående ha börjat bebo och bruka gårdarna. Men när det gäller hur snabbt själva sätesbyggnaden uppfördes igen så ger forskarna olika besked. Almquist skriver att sätesgården ännu inte var uppbyggd vid

¹⁹ Sylvester Månssons framställan återges även i Mönsteråsboken med något moderniserad text. Här återges tingsprotokollets text i enlighet med originalet från 1677.

säterirannsakingen 1683.²⁰ Hofrén tolkar protokollen helt annorlunda och redogör till och med för den nya huvudbyggnadens mått som angavs vara 32x16 alnar (19x9,5 meter).²¹

För att enklast få veta vem som har rätt, kan vi ta del av säterirannsakingen. Protokollet ger entydigt vid handen att det redan 1683 hade uppförts en ny huvudbyggnad, liksom flera andra gårdshus, medan en byggnad var under uppförande.

Mölstaå's Sochre
Kråkerum Säteris Jöns på Jönsö, Mats på Oknö, Per i Hästhagen och Tore i Snorrom
till sigare 62. Där: huset som byggd 1677 aff branden
alldeles förbrändt, byggd med nyt uppstall och föda
än efter branden byggd såsom
Ladugården
Ladugården måts 32 al. lång 16 al. bred
Hus i sal 16 al. lång 16 al. bred under samma sal
måts såsom.
En Bagarstuga
En Drängstuga
En Tvillingbod
En Byggnad med i salen 32 al. lång 16 al. bred
En stor välvd tvillingkällare övertäckt med bräder efter branden
ett stall och några småhus
En stor sal 16 al. bred
En föda
Men detta andra hus byggd: Mannegården

Första delen av säterirannsakingen från 1683. Av texten framgår att Kråkerum "bleff 1677 aff fienden alldeles förbrändt...är efter branden bebyggdt, nembl" (nämligen). Därefter följer en redogörelse för mangårdens hus. Först upptas ett hus som var 32 alnar långt och 16 alnar brett. Detta hus hade en sal som var 16 alnar lång och 16 alnar bred. Därunder fanns även en källare. I övrigt omtalas en bagarstuga, en drängstuga, en tvillingbod, en byggnad under arbete som hade samma mått som huvudbyggnaden, en stor välvd tvillingkällare övertäckt med bräder efter branden, ett stall och några småhus. På nästa sida får vi veta vad som tillhörde ladugården - en lada med loge som var 42 alnar lång och 15 alnar bred, ytterligare en lada med loge som var 37 alnar lång och 15 alnar bred, två fähus, ett fårhus och några småhus. Under säteriet låg vid denna tid fyra torp vars brukare namnges: Jöns på Jönsö, Mats på Oknö, Per i Hästhagen och Tore i Snorrom.

Vid en ny rannsaking 1702 angavs sätesgården vara betydligt längre, men något smalare – 37x15 alnar (22x9 meter). Man verkar således ha byggt till huvudbyggnaden på längden. I detta hus fanns en sal och fyra kamrar samt förstuga gentemot salen. I övrigt fanns en byggnad med fyra rum som

²⁰ Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden, sid 1340.

²¹ En bok om Mönsterås, sid 198f.

sträckte sig över en källare, en stor drängstuga, en liten kammare i förstugan, en liten kammare gentemot drängstugan, samt mellan denna kammare och källaren en liten bod. Där fanns också en välvd källare med två rum på 13x8 alnar. Vidare en något gammal byggnad 31x12 alnar med sal, två framkammrar, förstuga och ett kök. Vidare fanns spannmålsbod och vagnsbod, torkhus, hemlighus med svinhus, samt redskapshus. I ladugården fanns samma hus som 1683.

Sättesbyggnadens storlek 1702 kan jämföras med dagens Östra Kråkerum som byggdes 1815. En brandförsäkring från 1836 ger beskedet att byggnaden då var 25x12 meter, alltså 3 meter längre och tre meter bredare än 1702.

Branden var inte det enda bekymmer som drabbade Kråkerum under senare delen av 1600-talet. Johan Leijoncronas tvister och ekonomiska turer påverkade även Kråkerums status. 1685 pantsatte Leijoncrona Kråkerum för 5000 daler kopparmynt till Peter Snack²² (1632-1713), en omständighet som vid Leijoncronas död 1687 övertogs av arvingarna med sonen envoyé²³ Christopher Leijoncrona (ca 1662-1710) som förvaltare; något han skulle förbli tills "mesta skulden" var betald.

Christopher Leijoncrona var mer lyckosam i yrkeslivet än med ekonomin och efter en tid i Paris tjänstgjorde han från 1689 som diplomat i London där han också avled 1710, efter att ha kommit på obestånd och fallit i dryckenskap. Han har för eftervärlden kanske blivit mest känd för sina dikter – i huvudsak sentimental kärlekslyrik i ödesmättade landskap.

Christopher Leijoncrona som hade ansvar för Kråkerums förvaltning åren 1687-1710 var mer framgångsrik som poet och diplomat än med Kråkerums ekonomi.

²² Peter Snack (även Schnack och Snach) var svensk ämbetsman och ägare till Malingsbo bruk.

²³ En envoyé är ett diplomatiskt sändebud hos en främmande stat som är chef för en beskickning med rangen legation.

Leijoncrona lär alltså inte ha lyckats särdeles väl med Kråkerums ekonomi och 1709 överlät Peter Snack sin panträtt till Leijoncronas svåger Carl Gyllenstedt, som även torde ha haft en andel i egendomen via sin hustru Catharina Elisabeth Leijoncrona som var Christophers syster. Gyllenstedt begärde 1714 kvarstad på godset, tills man hade avgjort vem som skulle tillfalla äganderätten. Det hade han dock inget för, ty Leijoncronas änka, den engelskfödda, Françoise Vachell²⁴, behöll dispositionen och verkar från omkring 1715 bosätta sig på Kråkerum med sina tre döttrar. Kanske hade hon flyttat till Kråkerum redan några år tidigare efter maken Christophers död 1710. Hur som helst påbörjade hon en ny epok där Kråkerums ägare ånyo började intressera sig för Kråkerum som hemvist.

Françoise Vachell flyttade från London till Sverige med sina tre döttrar när hennes make Christopher Leijoncrona hade avlidit 1710. Ganska snart bosatte hon sig med barnen på Kråkerum. Konstnären Michael Dahl (1659-1743), huvudsakligen verksam i London från 1682, målade av henne.

Bönderna försvinner

När det gäller Kråkerums drift så genomfördes en successiv förändring under 1600-talets senare del och 1700-talets början. Vid sekelskiftet 1700 hade antalet bönder i Kråkerum minskat från sex till tre och sedermera två som omväxlande brukade ett eller två av säteriets 6 ½ mantal. Samtidigt som

²⁴ Françoise Vachell har ibland felaktigt fått efternamnet Whitkell. F Vachell var född 6 aug 1674 i S:t Mary, Reading, Berkshire, England och död 1728, kort före 13 sept, dotter till sheriffen i Berkshire county Thomas Vachell of Coley och Anne Taylor. En av hennes bröder, Tanfield Vachell, var parlamentsledamot för Reading och medlem i den s.k. svenska klubben i London, där även Christoffer Leijoncrona, Françoises make, var medlem. Françoise blev styvdotter till den svenska diplomaten i London Johan Barkman Leijonbergh när denne som änkeman någon gång på 1660-talet eller alldeles i början av 1670-talet gifte sig med Françoises mor, änkefru Anne Vachell. 1688 gifte sig Françoise med Leijonberghs efterträdare på diplomatposten i London, Christoffer Leijoncrona. (Svenskt biografiskt lexikon, bd 33, sid 808, Rättelser och tillägg, och där anförda arbeten). Enligt Hofrén i Mönsterås-boken dog hon 1756 på Björnö, vilket är fel. Däremot dog hennes dotter Dorotea 1756, änka efter Peter Lilliehorn. Hon var troligen född i England och kallades engelska damen. Hofrén blandar ihop mor och dotter.

bondgårdarna blev färre, så blev torpen fler – från fyra till åtta på ganska kort tid. På 1730-talet avvecklades de två sista gårdarna i bondbyn och tomterna uppodlades. Sammantaget återspeglar det en tendens att lägga en större del av driften direkt under säteriet eller via torp.

Almquist hävdar att branden 1677 medförde att Kråkerums gårdar inte längre fick räknas som rå och rör²⁵, vilket också kan ha påverkat en övergång från bondgårdar till torp och tjänstefolk. Jordeböckerna synes bekräfta att driften från 1680 lades direkt under säteriet med endast ett par tre bönder kvar. Årtalet sammanfaller i tiden för Karl XI:s reduktion då det blev förbjudet att grunda nya säterier och de befintliga utsattes för noggranna rannsakingar. Många sätesgårdar dömdes då "under skatten" för att de inte var ståndsmässigt bebyggda. Säterirannsakingen från 1683 antyder emellertid inte att gårdarna i Kråkerum skulle ha förlorat sin status som rå och rör, varför det inte går att dra någon säker slutsats.

Bönder och tjänstefolk

Innan vi följer Kråkerum de sista åren fram till 1729, så låt oss för ett ögonblick stanna upp och se vilka människor som var verksamma på Kråkerum under de närmare 100 år som här är aktuella. Äldre litteratur följer i regel bara ägarna, men kan man få veta något om Kråkerums bönder och tjänstefolk? Det finns några källor som i alla fall kan ge oss några namn och ibland titlar. Tidens kyrkböcker namnger människor vid födselar, dödsfall och äktenskap.²⁶ Jordeböcker upptar ibland de bönder som brukade gårdarna.²⁷

Som tidigare nämndes hade Kråkerum fogdar med ansvar för godsets skötsel, varav några framträder i källmaterialet. På 1640-talet nämns Lars Uddsson och Johan Mattsson. 1658 dog fogden Clas och vi kan förmoda att han då varit i tjänst en tid. Därefter var Anders Eriksson fogde omkring fem år. Han efterträddes omkring 1663 av befallningsman Per Berg som var verksam några år in på 1670-talet.²⁸ Vid 1670-talets mitt omnämns den olycklige Sylvester Månsson som fick se danskarna bränna upp gården 1677. Han fortsätter emellertid som fogde på 1680-talet under namnet Sylvester Callman. Han efterträddes i början av 1690-talet av befallningsman Hemming Carlsson.

Vidare framträder några trädgårdsmästare, vilket tyder på att Kråkerums trädgård ägnades professionell omsorg. 1647 dog Tomas Trädgårdsmästare som troligen efterträddes av Johan Trädgårdsmästare som omtalas på 1650-talet. På 1660- och 1670-talen framträder Olof Mattsson som Kråkerums trädgårdsmästare.

Självklart fanns det en mångfald av tjänstefolk på en gård som Kråkerum och i källorna nämns bland annat Sten Bielkes stallmästare Per Persson, en humleläggare vid namn Matthes²⁹, smederna Sven

²⁵ Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, sid 1340f.

²⁶ För Mönsterås socken finns kyrkböcker bevarade för åren 1635-1708 (med vissa luckor) och därefter från 1726.

²⁷ Mantalslängderna tog upp alla som skulle betala skatt, men eftersom säterierna var befriade från skatt så står befolkningen där inte upptagen på 1600-talet. Vidare kan domböcker ibland namnge människor från specifika byar och ge intressant information om tidens tänkesätt, men tiden har inte medgett en systematisk genomgång av dessa inför denna artikel.

²⁸ Befallningsman Per Berg är sannolikt inte identisk med ätten Lilliehorns stamfader Per Jönsson Berg som på 1680-talet var verksam som handelsman i Karlskrona. Hans son Peter Berg adlas Lilliehorn 1719 och gifter sig i sitt andra gifte 1720 med Dorotea Leijoncrona från Kråkerum.

²⁹ Vid tiden kring sekelskiftet 1600-1700-talet var svensk humleodling som mest omfattande. Humle användes inte bara i öl, utan nyttjades också vid behandling av sår och infektioner.

och Nils, Anders Skomakare, Anders Fiskare och skogvaktaren Nils. De kvinnor som omtalas saknar yrkesbeteckningar, och nämns endast i samband med vigslar eller dödsfall. Ibland får de inte ens namn som när "Nils Smeds Käring" dör 1652 eller när en "Tiggarkärring" går ur tiden 1675.

Kråkerum hade, som tidigare nämnts, ett antal bönder men det är inte meningsfullt att här rada upp alla namn, utan de återfinns i en lista i slutet av artikeln. Det intryck man får är dock att det var stor omsättning på bönderna och att det var sällsynt att en gård brukades av både far till son med den kontinuitet som var mer vanlig på krono- och skattegårdar.

Arvet efter Leijoncrona

Låt oss nu återvända till Kråkerum och Christopher Leijoncronas änka Francoise Vachell som uppenbarligen gick segrande ur ägotvisten och som bosatt sig på Kråkerum med sina tre döttrar omkring 1715. 1720 fanns det tre bönder kvar i Kråkerums bondby - Olof Nilsson, Jon Nilsson och Göran Håkansson. Fem år senare fanns bara Jon och Göran kvar som brukare av ett mantal var under Kråkerum. Fyra och ett halvt mantal låg direkt under säteriet som vid denna tid hade åtta torp - Syltehagen, Syltegrinden, två torp på Oknö, Hästehagen, Snorrum, Takegrind och Jönsö. 1728 har torpet Holmsglou tillkommit.

Christopher Leijoncronas och Francoise Vachells tre döttrar gifte sig alla med adelsmän. Äldsta dottern Hedvig Leijoncrona (1698-1770) ingick äktenskap 1716 med löjtnant Erik Rappe (1695-1737) och de var bosatta på Kråkerum åren 1726-1729.³⁰ Till sin hjälp hade de fogden Jonas Åkerman, sex drängar, fyra pigor, två bönder och så torparna.

Erik Rappe (1695-1737) gifte sig med Hedvig Leijoncrona och bodde på Kråkerum senare delen av 1720-talet.

Någon egentlig delning av Kråkerum verkar dock inte ha gjorts och när så änkefru Vachell dog hösten 1728 ledde det fram till en uppdelning av hela godset Kråkerum mellan de tre döttrarna Leijoncrona och deras män 1729.

³⁰ Familjen Rappe bodde kvar på Kråkerum den 24/8 1729 då de fick dottern Anna Christina. När dottern Christina Beata föddes i december 1730 har de dock flyttat till gården Bo, Mönsterås sn.

Hedvig var alltså gift med Erik Rappe och han fick vid delningen några av de gårdar utanför Kråkerums by som tillhörde godset, exempelvis i Bistingsmåla, Ödängla, Mölstad, Slubbemåla och Siggehorva. Efter 1729 försvinner släkten Rappe från Kråkerum.³¹

Kråkerums ägor delades nu upp mellan de två andra systrarna Leijoncronas män. Dorotea (död 1756) hade 1720 gift sig med major Peter Berg (1688-1753), adlad Lilliehorn 1719, i hans andra gifte. Eleonora (1700-1770) var sedan 1722 gift med ryttmästaren Tomas Georg Rudebeck (1695-1740). Därmed inleds en ny spännande epok i Kråkerums historia då släkterna Lilliehorn och Rudebeck skulle komma att sätta sin prägel på det gamla herresätet. Under drygt 100 år hade Kråkerums herrar inte varit synliga annat än undantagsvis, men nu skulle Kråkerum ånyo bli hemvist för adelssläkterna själva, med allt vad det innebar i form av lyster, heder, ära och intriger. Om detta ska vi få veta mer i nästa artikel.

Ägare till Kråkerum 1638-1729

Christina Sigrid Bielke (1638-1645)

Gustaf Banér (1645-1663)

Harald Stake (1650-talet, endast en gård och ett mantal)

Mårten Rosenstierna och hans arvingar (1650-talet, endast en ödegård och ett halvt mantal)

Wilhelm Böös Drakenhielm) (1663)

Johan Leijoncrona (1663-1687)

Christopher Leijoncrona (med syskon) (1687-1710)

Francoise Vachell, änka efter Christopher Leijoncrona (ca 1710-ca 1725(1728))

(Erik Rappe (1726-1729))

Peter Lilliehorn och Tomas Georg Rudebeck (1729-

Kända fogdar på Kråkerum 1638-1729 (Kända år inom parentes)

Lars Uddsson (1643)

Johan Mattsson (1644)

Clas (1650-talet, dör 1658)

Anders Eriksson (1658-1668, fogde till 1663) Hans hustru dör 1658. Omgift 1662 med Ebba Håkansdotter.

Per Berg (1663-1672) Gift 1669 med Christina Hermansdotter.

³¹ Erik Rappes son friherre Carl Rappe (1721-1790) påbörjar Rappes historia på Strömsrum i Ålems sn och lät bygga nuvarande slott.

Sylvester Månsson (1675-ca 1690)

Olaus Callman (1689)

Hemming Carlsson (1692-1693)

Jonas Åkerman (från omkring 1727)

Kända trädgårdsmästare på Kråkerum 1638-1729

Tomas Trädgårdsmästare (1643, dör 1647) Sade sig vara född i Flensburg i Holstein. Var även barberare.

Johan Trädgårdsmästare (1656-1662)

Olof Mattsson (1666-1674) Gift 1666 med Ingrid Persdotter från Åsen (Mönsterås).

Annat tjänstefolk

Sten Bielkes stallmästare Per Persson (1635). Gift 1635 med Malin Persdotter.

Anders Fiskare (1650)

Matthes Humbleläggare (1651)

Nils Smed (dör 1652) Nils Smeds käring dör samma år.

Anders Skomakare (1666 då hans hustru dör)

Kända bönder

Anders Nilsson (1638-1649). Hans hustru Anna dör 1638. Eventuellt är det samma Anders Nilsson, vars hustru dör 1647 och som 1648 gifter om sig med Britta Henriksdotter.

Jöns (1640)

Nils Olsson (1635-1649) Gift 1635 med Sissela Eriksdotter.

Per Nilsson (1640-dör 1645)

Jon (1640-1645)

Måns Persson (1644)

Per Andersson (1645)

Per Jonsson (1645-1649) Gift 1645 med (Annie) Eriksdotter.

Hans (1640-dör 1646). Troligen hette han Hans Rooth. Hans hustru Karin dör 1647.

Nils Månsson (1648)

Inge (Ingeld) Olsson (1647-1653) Gift 1647 med Ingerd Nilsson. Inge var bror till Nils Olsson ovan.
Deras mor avlider 1651.

Hans Gisslesson (dör 1649)

Gödika Ingesson (1648-1655. Död 1655.) Gift 1648 med Lucia Jonsdotter.

Nils Byrie (1650-1656)

Nils Göransson (1652-1658)

Hans (1652-1666)

Ingeld Jonsson (1646-1653). Gift 1646 med Karin Eriksdotter.

Anders Svensson (1652)

Erik Månsson (1663-1669)

Jöns Carlsson (1665-1669)

Daniel (1665-1667)

Nils Olofsson (1669)

Olof Olofsson (1671)

Nils Henriksson (1671)

Olof Zackrisson (1669-1689) Gift 1669 med Gunell Hansdotter.

Per Olsson (död 1680)

Göran Håkansson(1701-1720-talet)

Olof Nilsson (1706-1720-talet)

Jon Nilsson (1710-talet-1720-talet)

Andra med okänd profession

Jon Olofsson Grege och Mariedh (gifter sig 1636)

Philip (1641-1658)

Steen (Ladugårdsdräng?) (dör 1643)

Gamle Jon (dör 1650)

Måns (Canicke) (dör 1651)

Lars Häger (1654, dör 1655)

Håkan (Koek) (1657)

Måns Häger (1658, samma år dör hans hustru och en dotter)

Nils Bert (1662-1663)

Tiggarkärring (dör 1675)

Jungfru Maria Nothman (dör 1681)

Litteratur

Almquist, Joh. Ax, 1931, Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden, fjärde delen, Småland, band 3, säterier.

Elgenstierna, Gustaf, 1925-1936, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, samt supplement utgivet 2008.

Det medeltida Sverige 4:2, Småland: Handbörd, Stranda, 1990, red: Olle Ferm.

En bok om Mönsterås (Mönsteråsboken), 1963, redaktionskommitté: Åke Domeij, Petrus Eriksson, Eric Gustafsson, Eric Nelsson och Harry Molin.

Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige, fjärde bandet, 1863.

Hofrén, Manne, Medeltidsborgar och herrgårdar, i: En bok om Mönsterås, 1963, se ovan.

Hofrén, Manne, Frälsesäteriet Kråkerum i Mönsterås socken, stencil, oå.

Riddarhusets stamtavlor.

Svenskt biografiskt handlexikon, 1906.

Svenskt Biografiskt Lexikon, (2007-2011), samt nätupplagan.

Källor

Kyrkböcker för Mönsterås socken.

Jordeböcker för Mönsterås socken, Kalmar län.

Mantalslängder för Mönsterås socken, Kalmar län.

Domböcker för Stranda häradsrätt.

Säterirannsaking för Kråkerum 1683 (Riksarkivet, Kammarkoll., kansliet, F VII:8.)